

УДК: 316.723:323(477.85)

© Наталія Ротар
(м. Чернівці)

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СТРУКТУРИ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ

Наталія Ротар. Соціокультурний вимір структури політичних ідентичностей чернівецької громади. В умовах глобалізаційних процесів для громадянина особливої актуальності набуває самовизначення на рівні локальної спільноти, де й виявляються ті аспекти політичних ідентичностей, що вказують на його самість, інтереси та наділяють смислами його дії як суб'єкта політичного процесу. Для України початку 1990-х рр. такими аспектами політичних ідентичностей, поряд з іншими, були конфесійні та мовні ідентичності. Соціокультурний вимір структури політичних ідентичностей чернівецької громади вказує на те, що тлом політизації конфесійних та мовних ідентичностей був і залишається етнонаціональний склад населення м. Чернівці, що в умовах макрополітичних змін використовувалося політичними силами з метою більш інтенсивного та швидкого ствердження нових громадянських ідентичностей.

Ключові слова: політичні ідентичності, локальні спільноти, соціокультурний вимір, матриця політичних ідентичностей, чернівецька громада.

Наталья Ротар. Социокультурное измерение структуры политических идентичностей черновицкой общины. В условиях глобализационных процессов для гражданина особую актуальность приобретает самоопределение на уровне локального сообщества, где и обнаруживаются те аспекты политических идентичностей, указывающие на его самость, интересы и наделяют смыслами его действия как субъекта политической процесса. Для Украины начала 1990-х гг. такими аспектами политических идентичностей, наряду с другими, были конфессиональные и языковые идентичности. Социокультурное измерение структуры политических идентичностей черновицкой общины указывает на то, что фоном политизации конфессиональных и языковых идентичностей был и остается этнонациональный состав населения г. Черновцы, что в условиях макрополитических изменений использовалось политическими силами с целью более интенсивного и быстрого утверждения новых гражданских идентичностей.

Ключевые слова: политические идентичности, локальные сообщества, социокультурный измерение, матрица политических идентичностей, черновицкая община.

Natalia Rotar. Sociocultural Dimension Structure of Political Identities Chernivtsi Community. In the context of globalization processes for citizen self-determination becomes particularly relevant at the level of local communities, and are found where those aspects of political identities, pointing to his self interests and gives meaning to his actions as a subject of politi-

cal process. Ukraine beginning 1990s with aspects of political identities, along with others, were religious and linguistic identity. Sociocultural dimension structure of political identities Chernivtsi community indicates that background politicization of religious and linguistic identities was and remains etnonationalniy makeup of Chernivtsi, that changes in the conditions used macropolicy political forces to more intensive and rapid adoption of new civic identities.

Key words: political identity, local community, socio-cultural dimension, matrix of political identities, Chernivtsi community.

Матриця політичних ідентичностей локальних спільнот формується в процесі засвоєння сфери політичних ідей, інтересів та стверджується як через співвіднесення себе з референтним колективним учасником політичного процесу, так і самовизначення стосовно ідейних позицій і інтересів інших носіїв політичних ідентичностей. На процес формування ідентичностей члена локальної спільноти та спільноти в цілому безпосередньо впливають окрім політичних, соціокультурні, просторово-територіальні, комунікативні практики, що визначають специфіку простору, у якому відбувається процес ідентифікації, а згодом і саму ідентичність. В умовах глобалізаційних процесів для громадянина особливої актуальності набуває самовизначення на рівні локальної спільноти, де й виявляються ті аспекти політичних ідентичностей, що вказують на його самість, інтереси та наділяють смислами його дії як суб'єкта політичного процесу. Для України початку 1990-х рр. такими аспектами політичних ідентичностей, поряд з іншими, були конфесійні та мовні ідентичності.

В сучасній політичній науці відбувається зростання інтересу до дослідження політичних ідентичностей. Проте у більшості з них по-перше, фокусується увага на дослідженні виключно партійних чи ідеологічних вимірів політичних ідентичностей; по-друге, дослідження регіональних, конфесійних, мовних, етнічних ідентичностей тощо не вписується в концепт політичних ідентичностей у широкому сенсі; по-третє, поза увагою дослідників залишаються політичні ідентичності локальних спільнот. Дослідженню конфесійних та мовних ідентичностей. Метою даного дослідження є визначення особливостей процесу політизації конфесійних та мовних ідентичностей Чернівецької громади у перше десятиліття посткомуністичних трансформацій.

Релігійна та конфесійна ідентичності у будь-якому суспільстві мають неоднозначний характер, адже її значимість змінюється під впливом економічних, політичних, ідеологічних, суб'єктивних факторів. В умовах системних трансформацій укра-

їнського суспільства, розпочатих на рубежі 1990-х рр. реконструкція конфесійних ідентичностей провокувала появу нових форм детермінації політичної суб'єктності, коли конфесійна самоідентифікація перетворилася на необхідну та достатню умову для політичної мобілізації.

Після публікації у чернівецькій місцевій пресі в лютому 1990 р. підсумків Архієрейського собору, у якому йшлося про те, що «Собор прийняв рішення дати Українському екзархату Московського патріархату інше офіційне найменування – Українська православна церква, а білоруському – білоруська православна церква» та можливість «будувати своє церковне життя відповідно до своїх церковно-національних традицій»¹, почалися активні зміни в конфесійній структурі міста, яка станом на 1 травня 1992 р. мала вже такий вигляд: УПЦ – 15 зареєстрованих релігійних громад, УАПЦ – 6, ГКЦ – 3, РКЦ – 2, СХБ – 3, РЦ СХБ – 1 незареєстрована релігійна громада, ХВС – 2 (1 незареєстрована релігійна громада), АДС – 3, Свідки Єгови – 1, Адвентисти-реформісти – 1 незареєстрована релігійна громада, Іудеї – 3, Церква «Нове життя» – 1, Свідомості Крішна – 1 незареєстрована релігійна громада. УПЦ у власність було передано 2 церковні споруди, УАПЦ – 1 та 1 передана у користування².

Понад 25% з 111 створених чи відновлених громад УПЦ у Чернівецькій області були створені в місцях компактного проживання румун та молдаван, які «болісно сприйняли створення УПЦ КП і явно висловлювалися за підпорядкування румунському патріархату. Такі прагнення під виглядом національного відродження підігрівалися як певними колами Румунії, так і національно-культурологічними товариствами, які діють в області»³. Ствердженню саме таких ідентичностей сприяло й те, що у 1992 р. УПЦ благословила на навчання в духовних учбових закладах Румунії 10 чоловік, а товариство румунської культури ім. М. Емінеску направило без відома правлячого архієрея УПЦ на навчання до Румунії 30 чоловік⁴.

Питання перепорядкування релігійних громад, в яких богослужіння велося румунською мовою, постало навіть незважаючи на те, що в більшості релігійних громад церковне богослужіння, в основному, велося рідною для громади мовою. Цьому суттєво сприяло «поліпшення якісного складу священнослужителів». Так, тільки за даними єпархіального управління УПЦ, яке є найбільшою за кількістю громад (366) церковною конфесією – серед їх загальної кількості 69,4% – українці, 14,6 – молдавани, 14,6 – румуни, 1,3 – росіяни»⁵.

Громади УГКЦ «лояльно» відносяться до органів державної влади, приймають активну участь в загальнообласних, міських і районних заходах, мирно співіснують з іншими релігійними конфесіями»⁶. Активізація релігійного життя римо-католицької церкви засвідчила «проватиканські пози-

ції»; «обстановка в громадах іудейського культу спокійна»; «... в краї, серед віруючих протестантських громад сіються зерна шовіністичних настроїв, формується думка територіальних претензій, того, що в складі Румунії область мала б кращі здобутки в розвитку економіки, науки і культури. І цим самим завдається певна шкода національним інтересам України»⁷.

Політизація конфесійних ідентичностей православних віруючих відчутно помітною стала в 1992 р. Причиною конфліктного характеру ствердження конфесійних ідентичностей була відмова єпископа Чернівецького і Буковинського Онуфрія підписати листа на ім'я священного патріарха Московського і Всея Русі Алексія з проханням прискорити дарування автокефалії УПЦ згідно рішень помісного Собору, що в свою чергу спонукало Священний Синод до переміщення єпископа для служіння на іншу кафедру і призначення нового архієрея Іларіона⁸. В січні 1992 р. за рішенням Синоду Єпископ Онуфрій мав бути переведений на служіння до іншої єпархії. Проти цього виступили священники та віруючі, які написали відкритого листа Блаженнішому Філарету Митрополиту Київському і Всієї України (257 підписів), а після останньої літургії Єпископа Онуфрія почали вигукувати, що «їм не потрібен «чужий» Єпископ. Приблизно через 30 хвилин велика група людей близько 800 чоловік з гаслами на двох мовах – українській і румунській послідували до будинку в якому проживає Єпископ»⁹.

Зауважимо, що у цьому конфлікті нами зафіксовано один з небагатьох випадків, коли ідентифікаційно буковинці відокремлюються від галичан не тільки у конфесійному вимірі. У заяві зборів делегатів духовенства і мирян православних парафій Чернівецької Єпархії йдеться: «За законом Церква відділена від держави, а держава від Церкви, але чомусь держава не хоче відокремлюватись від Церкви, та ще й старається по-своєму вплинути на неї, при чому, не захищаючи інтересів переважної більшості православних на Буковині. Ми на протязі багатьох років бачимо, як *Буковиною керують представники Галичини: приклад – ЧДУ, де більшість викладачів і студентів – галичани; органи влади – також переважна більшість вихідців з Галичини (виділено Н.Р.)*. Наслідки цього керівництва сьогодні бачимо. Загальний стан в області набагато гірший, ніж у сусідніх областях. Тому варто би владі не цькувати людей православних один на одного на релігійному ґрунті, а займатись турботами про добробут населення»¹⁰.

Паралельно конфлікт розгортався навколо належності до УПЦ та УПЦ КП Святодухівського собору та церкви святої Параскеви, вирішення якого відбулося тільки після втручання Представника Президента в області. Паралельно в м. Чернівці відбувалися сутички між віруючими, зорієнтовани-

ми на УПЦ та УПЦ КП, зривалися служби, захоплювалися храми. Оцінка позиції сторін у конфлікті досить чітко була визначена у ЧОДА: «Погрози ідуть з обох сторін і немає бажання до примирення»¹¹. Загалом у цей період Чернівецька ОДА одержала 300 усних та письмових заяв віруючих, у яких відображено зміст конфліктів¹².

Міжконфесійний конфлікт був предметом пильної уваги Чернівецької крайової організації Народного Руху України, яка у зверненні до Представника Президента України у Чернівецькій області І. Гнатишину та Голови Чернівецької міської Ради народних депутатів В. Павлюка 8. Вересня 1992 р. просила «вжити всі необхідні міри щодо недопущення конфронтації в неділю 13 вересня в місті Чернівці в зв'язку із запланованими заходами УПЦ Київського патріархату. Наступна заява на заходи від УПЦ Московського Патріархату (РПЦ) від владики Онуфрія іншої цілі як конфронтацію прихожан та недопущення їх масового переходу до УПЦ Київського патріархату не має. Можливе залучення до цієї конфронтації громадян румунської та молдавської національностей, які проводимуть свої заходи. Розведення цих заходів у просторі буде недостатнім»¹³. Отже, НРУ апелює до української влади з фактичною вимогою ідентифікувати себе в конфесійному просторі з українською церквою та заборонити заходи від УПЦ.

Чернівецькі осередки політичних партій активно використовували процес конфесійної ідентифікації як маркер політичної ідентичності і в подальшому. Зокрема, 30 липня 1995 р. у Чернівцях відбувся мітинг, організований регіональними організаціями УРП та КУНу з нагоди подій, що мали місце у Києві 18 липня під час похорону Патріарха Київського і всієї України Руси Володимира. У мітингу брали участь біля 150 чоловік, виступили депутати облради Т. Влайко, В. Козьмик, які брали безпосередню участь у похороні, від УРП О. Юрійчук, КУНу К. Катеринчук, які висловили думку про «неспроможність верхів побудувати правову демократичну державу» та хочуть «зірвати входження України у цивілізований світ»¹⁴. Міська влада не перешкоджала конфесійному самовизначенню, намагаючись формалізувати його в рамках існуючого законодавства. Так, виконком Чернівецької міської ради дав дозвіл Чернівецькій і Буковинській метрополії УПЦ КП на проведення 23 серпня 1995 р. походу від церкви Св. Параскеви до резиденції, де була відправлена панахида по покійному Патріарху Володимирі¹⁵.

Специфікою чернівецької конфесійної структури було те, що на тлі державницької позиції українська національність – українська церква (конфесійний центр в Україні), актуалізувалося питання румунська національність – румунська церква (конфесійний центр в Румунії). Румунські релігійні громади міста та області використовували будь-яку

можливість, щоб актуалізувати і поширити в масовій свідомості відповідні маркери ідентифікації. Зокрема, описаний вище міжконфесійний конфлікт оцінювався як намагання зірвати запланованого, відповідно до плану культурних заходів обласного Товариства румунської культури ім. М. Емінеску на 13 вересня «традиційного свята рідної (румунської) мови». Від імені президії обласного Товариства румунської культури ім. М. Емінеску А. Чернова звернулася до Представника і Президента України у Чернівецькій області п. І. Гнатишина та Голови Чернівецької міської Ради народних депутатів п. В. Павлюка з проханням відмінити вуличні заходи обидвох конфесій, оскільки в Чернівецькій області «міжконфесійний конфлікт може набути забарвлення міжнаціонального»¹⁶. У 1992 р. румунські національно-культурні товариства, зокрема і культурно-релігійне товариство ім. Митрополита Сільвестра Мораріу, вели роботу на відокремлення від УПЦ 102 громад, які відвідують православні віруючі румунської і молдавської національностей в місцях їх компактного проживання, і прагнуть створення власного вікаріату¹⁷.

Невирішені проблеми на ґрунті загострення міжконфесійних відносин у православній церкві існували і упродовж 1993 р. Ситуація «була надзвичайно напруженою в Садгірському та в Ленінському районах м. Чернівці. ... тут між віруючими УПЦ та УПЦ КП відбулися сутички, були намагання захоплення храмів, в окремих випадках зривалася церковна служба, на адресу віруючих сипалися прокльони, погрози, образи, окремі віруючі, в знак протесту, голодували»¹⁸. Прийнято 6 розпоряджень представника Президента стосовно врегулювання міжконфесійних відносин між 12 громадами УПЦ і УПЦ КП – доручено було украсти договори, у яких передбачалися порядок та черговість користування культовими спорудами. Однак, у зв'язку з відсутністю згоди на це однієї зі сторін, ці розпорядження до не були виконані у встановлені терміни. Однак, на 1 січня 1993 р. про свій перехід під юрисдикцію УПЦ КП заявили 68 релігійних громад Чернівців та області.

Станом на 1 січня 1994 р. в області діяло 726 релігійних організацій 19 конфесій, зокрема УПЦ – 352, УПЦ КП – 74, римо-католицької – 21, УГКЦ – 14, руської православної старообрядницької церкви – 8, іудейського культу – 5, ЄХБ – 108, РЦЄХБ – 3, ХВЄ – 52, АСД – 58, АСД-реформаційного руху – 6, Свідки Єгови – 13, Євоністів Ільїнців – 1, Назаретян – 6, Свідомості Криши – 1, віри Бахаї – 1, нетрадиційних церков «нове життя» – 1, «Голгофа» – 1, «Християни церкви Бахаї» – 1. Кількість релігійних організацій, в порівнянні з 1992 р. збільшилася на 62¹⁹. 82,2% населення краю вважало себе віруючими, отже мало само ідентифікуватися з тією чи іншою конфесією. Регулярно відвідували церкву – 8,3%, 73,9% – «пасивно віруючі». Серед

тих, хто вірить та до церкви не ходить: селян – 34,1%, мешканців міста – 27,1%. Тих, що відвідують церкви від випадку до випадку – селян: 51,7%, городян – 33,3%. Атеїстів у м. Чернівці – 3,12%, в області – 0,7%. У Чернівцях, більше ніж в районах області прихильників УГКЦ, РП, Старообрядницької, іудейської церков, п'ятидесятників та баптистів²⁰.

Актуалізація конфесійних ідентичностей в структурі політичних ідентичностей чернівецької громади з новою силою відбулася з відновленням Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ КП. Напередодні відновлення Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ КП, у лютому 1994 р. з візитом у Чернівцях перебував Глава УПЦ КП, Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир. Святійший зустрівся з представниками Чернівецької міської ради, представниками громадських організацій та працівниками засобів масової інформації. Під час цієї та інших зустрічей поширювалися маркери ідентифікації – «національна православна церква», «почуття національної гордості», «високі патріотичні якості» та антиідентифікації, які формували образ Вони (це РКЦ, протестанти, УПЦ) для віруючих УПЦ КП. Характер маркерів антиідентифікації дозволив начальнику відділу у справах релігії ЧОДА стверджувати, що «більша частина його промов, проповідей не носили духовного навантаження, не ґрунтувалися на Святому Письмі, не закликали до християнської любові до ближнього, злагоди, миру і спокою між людьми, а мали явно виражене політичне спрямування»²¹.

З відновленням Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ КП, 21 липня 1994 р. Собор Чернівецько-Буковинської Митрополії ухвалив звернення до духовенства, ченців, черниць та вірних дітей Української Православної Церкви на терені Чернівецької області та дві постанови. Звернення було адресовано всім православним Чернівецької області та містило заклик «Об'єднаймося в лоні Матері-Церкви в наших духовних центрах на Буковині під омофором Святійшого патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира!»²². Постановами визнавалася неканонічність і безпідставність «приєднання Буковинської Митрополії без згоди віруючих і духовенства Буковини до Руської Православної Церкви (Московського Патріархату) і її ліквідацію у 1944 р., заявлялося про «історичну належність Чернівецько-Буковинської Митрополії Резиденції Буковинських митрополитів» та необхідність розташування кафедрального собору у Соборі Святого Духа в м. Чернівці²³. Основним маркером ідентифікації, що присутній в усіх трьох документах був заклик до відродження історичної справедливості. Найбільш повно це розкривається через надання можливості Чернівецькому державному університету і в подальшому працювати в приміщенні Резиденції: «Ґрунтуючись на історичному праві Митро-

полії, Собор погодився на присутність Чернівецького державного університету у її духовному центрі – Резиденції буковинських митрополитів з обов'язковим перебуванням у ній консисторії Митрополита»²⁴.

У 1997 р. на теренах області функціонували 383 парафій УПЦ, 117 приходів УПЦ КП (з них свої храми мають лише 62). Друге місце (після православних церков) за кількістю організацій віруючих посідають протестанські церкви – 318. Римокатолицьку церкву представляють в області 24 приходи, а Українську Греко-Католицьку церкву – 14. За часів незалежності віруючим повернуто 560 культових споруд, збудовано 132 нових храми, 113 культових споруд перебувають у стадії будівництва²⁵.

Локальну чернівецьку політику щодо політизації конфесійних ідентичностей можна визначити як таку, що загалом відповідає гаслу, що було написано на прапорі міста в австрійські часи «Спільними зусиллями»:

– У 1993 р. відділ у справах релігій ЧОДА брав активну участь в підготовці і відзначенні 200-річчя від дня народження видатного громадського і церковного діяча, першого митрополита православної церкви Буковини Євгена Гакмана, які відбувалися у Свято-Духівському кафедральному соборі УПЦ м. Чернівці, в місці його поховання, в одному з будинків вулиці, яка носить його ім'я, де встановлена меморіальна плита²⁶.

– ЧОДА практикувала проведення зустрічей працівників відділу у справах релігій з керівниками єпархіальних управлінь, в ході яких «встановлено, що подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви, яка велась раніше, проходить з повним гарантуванням і забезпеченням, відповідно до Конституції, декларації про державний суверенітет України та міжнародних угод, права на свободу совісті віруючим громадянам»²⁷.

– З метою нівелювання румунського чинника у конфесійних ідентичностях, відділ у справах релігій ЧОДА, разом з єпархіальним управлінням УПЦ КП, організував налагодження контактів з вікаріатом Української православної церкви Румунії, яка має ставропігієне підпорядкування патріарху румунської православної церкви. З цією метою, на початку грудня 1993 р. делегація УПЦ КП на чолі з Архієпископом Данилом відвідала Румунію, де встановила ділові та духовні контакти з єдиновірцями²⁸.

Послідовність у діях, дозволила чернівецькій регіональній владі в же у 1997 р. констатувати, що «міжконфесійні стосунки в місті традиційно мають «зважений, спокійний характер». Про збереження цієї тенденції свідчить зменшення кількості серйозних непорозумінь між прихильниками УПЦ і УПЦ КП – 15 конфліктів проти 100, що мали місце у

1996 р.²⁹ Проте, у 1997 р. відбувся серйозний внутрішній конфлікт між митрополитом Чернівецьким і Буковинським Данилом та групою священнослужителів у Чернівецько-Буковинській єпархії УПЦ КП. Після тривалих суперечок та неодноразових спроб використати конфлікт у політичних цілях, рішенням Синоду УПЦ КП від 30 вересня на теренах області було утворено ще одну – Кіцманську єпархію, до складу якої увійшли 27 парафій, священники та благочинні яких відмовились підпорядковуватися митрополиту Данилу³⁰. Очолив нову єпархію єпископ Вікон. Внаслідок прийняття вищевказаного рішення ескалацію конфлікту вдалося попередити, однак певна напруженість зберігається через те, що митрополит Данило не визнав новопризначеного єпископа.

Процес реконструкції мовних ідентичностей в чернівецькій громаді також розпочався на межі 80-х – 90-х рр. XX ст., коли Чернівецька міська рада своїм рішенням від 20 листопада 1990 р. затвердила заходи щодо організації виконання Закону про мови, однак упродовж 1991 р. не зверталася до їх реалізації. Тільки в травні 1992 р. було прийняте розпорядження міськвиконкому «Про зняття застарілої держаної символіки», яке прискорило процеси дерусифікації фірмових бланків, вивісок на установах, закладах і підприємствах³¹. Однак, комісія Чернівецької міськради з питань науки, освіти і культури, обговоривши у 1990 р. «хід підготовки питання «Про впровадження закону ...» та «хід впровадження на підприємствах, організаціях та установах міста» більше до названої теми не повертався» (станом на лютий 1993 р.)³².

У квітні 1990 р. у м. Чернівці була створена асоціація вчителів української мови та літератури. Оцінюючи завдання нового об'єднання, заступник начальника обласного управління народної освіти Г. Філіпчук наголосив, що це насамперед «державний захист права дитини навчатися рідною мовою і впровадження в життя Закону «про мови в Українській РСР». Для цього «... треба насамперед привести мережу навчальних закладів у відповідність з національним складом і потребами населення», адже, наприклад, у Чернівцях тоді не було жодного профтехучилища, у якому навчання проводилося б на українській мові³³. Прагнула асоціація, у реалізації своїх основних цілей, співпрацювати з молдавсько-румунським, єврейським, польським, культурно-освітніми товариствами».

Невдовзі була прийнята «Програма розвитку української національної мови та інших національних мов у Чернівецькій області на період до 2000 року». Однак, рада директорів середніх спеціальних навчальних закладів розробила конкретні заходи, якими передбачалося здійснити реалізацію цієї програми вже у 1995 р. При цьому, у 1992 р. враховувався «національний склад учнів і викладачів, переважну більшість яких – відповідно 83% і 75% –

складають українці, мовна ситуація».³⁴ У 1989 р. у Чернівцях був тільки один середній спеціальний заклад з українською мовою навчання – Чернівецьке педагогічне училище, станом на січень 1992 р. до нього приєднався Чернівецький фінансовий технікум. А в залізничному технікумі перший курс повністю було переведено на українську мову навчання. Більш активно процеси переходу на українську мову навчання відбувалися на території області, так у 1991 р. біля 100 педагогічних працівників системи середньої спеціальної освіти області перейшли з російської на українську мову. У 1992 р. «в україномовному режимі працювало 596 педагогів, або 62 відсотки всього викладацького складу технікумів та училищ».³⁵ Для оволодіння державною мовою викладачам середніх спеціальних навчальних закладів надавалася допомога по її вивченню чи опануванню фаховим рівнем: у будівельному, механіко-технологічному, залізничному технікумах, медичному училищі міста з 1 лютого 1992 р. були організовані курси для викладачів по вивченню української мови. Однак процес реконструкції мовних ідентичностей на практиці наштовхувався на проблему недостатнього забезпечення цього типу навчальних закладів україномовними підручниками (рівень забезпеченості у 1992 р. – 20%), відчувався брак російсько-українських і російськорумунських словників».³⁶

Проте, у дошкільних закладах міста процес виконання мовного закону «здійснювався повільно». За обчисленнями міського управління освіти, відповідно до Закону, кількість місць в дитячих установах міста повинна була б у 1992-1993 рр. складати в групах з українською мовою виховання – 66,5%, російською – 18 %, молдавсько-румунською – 7-8%, єврейською – 6%. Реально ж, у м. Чернівці на той час в 68 дошкільних установах працювало 506 груп, з яких 283 групи з українською мовою виховання (56% від потреб), 3 групи з румунською мовою виховання (0,6% від потреб).³⁷ Підтвердженням того, що на території міста відбувався процес саме реконструкції мовних ідентичностей, а не їх нове формування є те, що обстежені дитячі установи міста виявили тенденцію: тоді, як «80-85% дітей походять з українських родин», добре декламують вірші українською мовою, «добре зв'язану бесіду на вільну тему українською мовою вони не можуть».³⁸ На складність цього процесу вказує те, що тільки 72% батьків-українців мали наміри віддати своїх дітей в середні школи з українською мовою навчання.³⁹ На офіційному рівні було визнано, що «виконками Рад, органи народної освіти обласного центру не виробили чіткої послідовної програми розвитку в дошкільних установах державної мови та мов інших національностей»,⁴⁰ що підтверджується даними таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз мови навчання дітей у загальноосвітніх закладах Чернівецької області

Мова навчання	% від загальної кількості учнів, 1988/89 н. р.	% від загальної кількості учнів, 1992/93 н. р.
Українська	62%	69,6%
Російська	16,7%	14%
Румунська	16,1%	16,4%
Змішана	5,2%	—

Джерело: ⁴¹.

Зауважимо, що у м. Чернівці, поряд з переходом на українську мову навчання у середніх школах не відчувалося «помітних зрушень у запровадженні державної мови в цілісний повно денний режим роботи шкіл, які функціонують на рідній мові, як і тих, що реорганізуються відповідно до планів впорядкування мережі». ⁴² Отже, якщо на формально-організаційному рівні реконструкція мовних ідентичностей відбувалася достатньо інтенсивно, то на рівні індивідуальної самоідентифікації темпи реконструкції були більш повільними. При чому ці процеси були характерними і для громадян, залучених до процесу управління навчанням у середніх навчальних закладах міста. Зокрема, органи управління освітою міста в кінці 1992 – на початку 1993 рр. провели 25 анкетних інтерв'ю з керівниками шкіл міста, за результатами якого констатували. Що «тільки 5 виділяються розумінням основного завдання Держпрограми про необхідність громадсько-патріотичного виховання. Решта ж називають лише окремі елементи цього універсального комплексного завдання». ⁴³ Аналізуючи результати анкетування, зауважимо, що його результати містять і нестандартні з позицій мовної ідентифікації приклади. Так, один з директорів загальноосвітньої школи м. Чернівці «очевидно – росіянин» зауважив: «если человек стал гражданином Украины, то одной из его задач является овладение государственным языком, а овладев – всемерно способствовать его развитию, чтобы он в суверенной независимой Украине стал языком межнационального общения». Водночас, один з керівників школи з українською мовою навчання вважав найголовнішим завданням «виховання поваги до представників інших націй, а щодо самоповаги та поваги до державної мови, культури і традицій українського народу – не говорить нічого. Підкреслює тільки, що в школі треба виховувати матеріалістичний світогляд». ⁴⁴

У 1995-1996 рр. процеси реконструкції мовних ідентичностей були завершені. Так, у 1997 р. на Раді відділу культури, коли розглядались питання «Про репертуарну політику кінотеатрів міста», «Про репертуар і методику проведення в закладах культури міста дискотек». «... в закладах культури, кіно і мистецтва м. Чернівці вся документація, ділові папери, службове діловодство, наради, збо-

ри, навчально-виховний процес в школах естетичного виховання, культурно-просвітницька діяльність, реклама ведуться державною мовою», а «при проведенні чергової атестації (квітень) працівників закладів культури не виявлено жодного спеціаліста, який би не володів українською мовою». ⁴⁵

На тлі абсолютного домінування російськомовних книг у комплектуванні фондів бібліотек міста у період 1990-1994 рр. ⁴⁶, у 1995 р. на українській мові для бібліотек придбано – 212524 примірники, 1996 р. – 216311 примірників, 1997 р. – 217341 примірників. ⁴⁷

Політизація мовних ідентичностей в контексті процесів дерусифікації не відбувалася, натомість ці процеси були характерними для румуномовного населення. Зокрема, румунська спільнота м. Чернівці оцінила дії міністерства освіти і науки України упродовж 1996-1997 рр. як «намагання Міністерства освіти України применшити значення румунської мови (як і інших мов) скасуванням випускних іспитів IX-X класів з румунської мови та літератури, як базових іспитів, як і іншими пунктами, передбаченими Постановою № 33 та інструкціями, доданими до неї, про закінчення 1997-1998 навчального року та про складання іспитів у загальноосвітніх закладах України для шкіл з викладанням румунською мовою (та мовою інших національностей меншин)». Це «суперечить Конституції України та чинному законодавству і є інструментом денационалізації». Тому, на численних освітніх конференціях румун України, що відбувалися у Чернівцях як правило формулювалися такі вимоги (1) запровадження до освітніх програм, як обов'язкових предметів окрім державного та шкільного компоненту, національного компоненту і викладання й надалі всіх предметів румунською мовою; (2) збільшення кількості годин з румунської мови та літератури (дотримання паритетних умов із забезпеченими умовами учням, які вивчають українську мову в українських школах; (3) запровадження іспиту з румунської мови та літератури, як базового (письмова і усно), з української мови – диктант, складання іспитів рідною мовою; (4) дотримання права складати вступні іспити румунською мовою і з румунської мови (твір, тести) для випускників шкіл з румунською мовою викладання, для вступу до вищих навчальних закладів, існуючих на територіях, компактно населених румунами, зважаючи на те, атестовані вони чи ні з української мови; (5) дотримання Резолюції науково-практичної конференції «Проблеми румунської мови та літератури у національній школі», яка відбулася у травні 1991 р. та міжнародної науково-практичної конференції «Місце і роль наукової термінології у шкільних дисциплінах», яка відбулася у травні 1992 р.); (6) організувати науково-методичну конференцію «Програми ш підручники з румунської мови та літератури на перспективу» під егідою кафедри ру-

мунської та класичної філології у листопаді 1998 р. Наведена резолюція була представлена, обговорена і прийнята конференцією освіти з румунською мовою викладання в Україні у березні 1998 р.⁴⁸

Отже, соціокультурний вимір структури політичних ідентичностей чернівецької громади вказує на те, що тлом політизації конфесійних та мовних ідентичностей був і залишається етнонаціональний склад населення м. Чернівці, що в умовах макрополітичних змін використовувалося політичними силами з метою більш інтенсивного та швидкого ствердження нових громадянських ідентичностей.

¹ Підсумки Архієрейського собору // Радянська Буковина. – 1990. – 4 лютого. – № 25. – С. 3.

² Інформаційний звіт про релігійну обстановку в області і стан контролю за виконанням Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» за 1992 р. // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 22.

³ Там само. – Арк. 4.

⁴ Там само. – Арк. 8.

⁵ Інформація про стан релігійної обстановки в Чернівецькій області [24.01.92] // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 2.

⁶ Інформаційний звіт про релігійну обстановку в області і стан контролю за виконанням Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» за 1992 р. // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 4.

⁷ Там само. – Арк. 5, 7.

⁸ Там само. – Арк. 2.

⁹ Інформація про стан релігійної ситуації в громадах Української православної церкви Чернівецької області [5.02.92] // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 10.

¹⁰ Заява зборів делегацій духовенства і мирян православних парафій Чернівецької Єпархії // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 24.

¹¹ Інформація начальника відділу у справах релігії О. Я. Приходнюка від 25.08.1992 // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 62.

¹² Інформація про стан релігійної ситуації в Чернівецькій області // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 81.

¹³ Лист Чернівецької крайової організації Народного Руху України Представникові Президента України у Чернівецькій області п. І. Гнатишину та Голові Чернівецької міської Ради народних депутатів п. В. Павлюку від 8.09.92 р. // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 37.

¹⁴ Експрес інформація станом на 07 серпня 1995 року Голові облдержадміністрації І.М. Гнатишину // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 32.

¹⁵ Експрес інформація станом на 21 серпня 1995 року Голові облдержадміністрації І.М. Гнатишину // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 38.

¹⁶ Обращение областного Общества румынской культуры имени Михая Еминеску Представителю Президента Украины в Черновицкой области И.Н. Гнатишину и Председателю исполкома Черновицкого городского Совета народных депутатов В.И. Павлюку от 10.09.1992 г. // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 42.

¹⁷ Інформація про стан релігійної обстановки в Чернівецькій області [24.01.92] // ЧОДА. – Ф. 2896. Обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 5.

¹⁸ Інформаційний звіт про релігійну обстановку в області і стан контролю за виконанням закону України «про свободу совісті та релігійної організації» за 1993 рік // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 232. – Арк. 9.

¹⁹ Інформаційний звіт про релігійну обстановку в області і стан контролю за виконанням закону України «Про свободу совісті та релігійної організації» за 1993 рік // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 232. – Арк. 5.

²⁰ Експрес-інформація станом на 28 липня 1995 року. Голові облдержадміністрації І.М. Гнатишину // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 27.

²¹ Інформація про перебування у Чернівецькій області глави УПЦ КП, Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира [18.02.94, № 35] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 232. – Арк. 38.

²² Звернення Собору Чернівецько-Буковинської Митрополії ухвалив звернення до духовенства, ченців, черниць та вірних дітей Української Православної Церкви на терені Чернівецької області, м. Чернівці 21 липня 1994 р. // Час. – 1994.

²³ Постанова 3 Собору Чернівецько-Буковинської єпархії Української православної Церкви Київського Патріархату, 21 липня 1994 р. // Час. 1994. – липень.

²⁴ Козьмик В. Відновлення буковинської митрополії / В. Козьмик // Чернівці. – 1994. – 29 липня.

²⁵ Інформація про суспільно-політичну ситуацію, що склалася у Чернівецькій області впродовж 1997 року [П. Гасюк]. Чернівецька обласна державна адміністрація [12.01.1998 № 07.37/1-55] // ДАЧО.

– Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 2. – Спр. 495. – Арк. 10.

²⁶ Інформаційний звіт про релігійну обстановку в області і стан контролю за виконанням закону України «про свободу совісті та релігійної організації» за 1993 рік // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 232. – Арк. 7.

²⁷ Там само. – Арк. 7.

²⁸ Там само. – Арк. 8.

²⁹ Інформація про суспільно-політичну ситуацію, що склалася у Чернівецькій області впродовж 1997 року [П. Гасюк]. Чернівецька обласна державна адміністрація [12.01.1998 № 07.37/1-55] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 2. – Спр. 495. – Арк. 10.

³⁰ Там само. – Арк. 11.

³¹ Про стан справ із виконанням Закону про мови в Чернівецькій міській раді та виконкомі [1.06.93, В. Косяченко] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 165. – Арк. 38.

³² Там само. – Арк. 38.

³³ Філіпчук Г. По шляху відродження. В області створено асоціацію вчителів української мови та літератури / Г. Філіпчук // Радянська Буковина. – 1990. – 6 квітня. – № 67. – С. 1.

³⁴ Про хід виконання «Програми розвитку української мови та інших національних мов у Чернівецькій області на період до 2000 року» в середніх спеціальних навчальних закладах області [1992, Відділ у справах національностей облвиконкому] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 1.

³⁵ Там само. – Арк. 1.

³⁶ Там само. – Арк. 3.

³⁷ Довідка про стан реалізації заходів по виконанню Закону «Про мови в Україні» в дошкільних установах м. Чернівці [17.06.1992, Обласна комісія по координації роботи та контролю за виконанням програми розвитку української мови та інших національних мов в області] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 47–48.

³⁸ Там само. – Арк. 49.

³⁹ Там само. – Арк. 50.

⁴⁰ Рішення обласної комісії по координації роботи та контролю за виконанням програми розвитку української мови та інших національних мов в

області від 18 червня 1992 року [В.І. Фольварочний] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 52.

⁴¹ Рішення комісії по координації та контролю за виконанням програми розвитку української мови та інших національних мов у Чернівецькій області [10.03.93] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 47.

⁴² Рішення комісії по координації та контролю за виконанням програми розвитку української мови та інших національних мов у Чернівецькій області від 5 лютого 1993 р. [В. Фольварочний] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 165. – Арк. 3.

⁴³ Довідка про стан реалізації заходів по виконанню Закону «Про мови в Україні» в загальноосвітніх школах області [В. Фольварочний] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 165. – Арк. 7.

⁴⁴ Там само. – Арк. 7.

⁴⁵ Інформація про дотримання в м. Чернівці чинного законодавства України «Про мову» та про хід реалізації в місті програми розвитку української мови та мов національних меншин [19.11.1997] // Архівний відділ Чернівецької міської ради. – Ф. Р-412. Управління культури Чернівецької міської ради. – Оп. 2. – Од. зб. 56. – Арк. 25.

⁴⁶ Довідка про стан реалізації основних положень закону «Про мови в Україні» в бібліотечній мережі Чернівецької області [1992, І. Ткач] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 19.

⁴⁷ Інформація про дотримання в м. Чернівці чинного законодавства України «Про мову» та про хід реалізації в місті програми розвитку української мови та мов національних меншин [19.11.1997] // Архівний відділ Чернівецької міської ради. – Ф. Р-412. Управління культури Чернівецької міської ради. – Оп. 2. – Од. зб. 56. – Арк. 26.

⁴⁸ Резолюція науково-методичної конференції освіти з румунською мовою викладання в Україні від 21 березня 1998 р., м. Чернівці // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 2. – Спр. 490. – Арк. 19.